БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК АТРИБУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Марина Дмитрієнко
Олексій Ясь

Марина ДМИТРІЄНКО — доктор історичних наук, зав. сектором історичної географії і картографії Інституту історії України Національної академії наук України

Олексій ЯСЬ — аспірант відділу української історіографії та спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України Національної академії наук України

Історія Homo sapiens нараховує близько 40 тис. років, з яких історія держав, створених в результаті соціяльного прогресу людського суспільства, займає не більше 5 — 6 тис. років. Із інститутами держави зародилося і громадянство у вигляді формально зафіксованого зв'язку держави і людини, за яким передбачалися певні права і обов'язки останньої перед державою. Включення громадянина у систему державних відносин зумовило поділ майже всіх суспільних відносин на державні та позадержавні, що привело до формування і розвитку громадянського суспільства.

Традиційно «громадянське суспільство» визначається як сукупність суспільних відносин, що розвиваються у позадержавній сфері[1]. Питання про походження, історичну долю, етапи розвитку та хронологічні межі громадянського суспільства залишається відкритим[2]. Проте, на думку більшости дослідників, незаперечно, що громадянське суспільство виникло і розвивалось разом з державою. З формуванням держави пов'язана і стрімка соціяльна та майнова диференціяція суспільства, яка у свою чергу створила не тільки потреби у благодійній діяльності, а й мінімально необхідні передумови для її надання (значний матеріяльний статок у деяких соціяльних прошарків населення, певний рівень суспільної свідомості, зацікавленість державної влади та аристократичної еліти суспільства у помягшені соціяльної напруженості).

Проблема походження благодійности, місця благодійної діяльности за різних історичних епох та систем суспільних відносин, форми благодійности і їх еволюція, співвідношення понять «благодійність» і «меценатство» й досі залишається дискусійною. У наукових колах відсутня єдина або широко визнана думка цієї наукової і суспільної проблеми. Сучасні визначення благодійности переважно ґрунтуються на емпіричному матеріялі діяльности благодійних організацій, приватних осіб та на висновках наукових досліджень у галузі суспільних наук, які переважно порушували питання благодійности у межах своєї провідної проблематики.

Під «благодійністю» звичайно розуміють надання приватними особами і організаціями підтримки і матеріяльної допомоги бідним, сиротам, інвалідам та ін. Найпопулярніша російська енциклопедія Брокгауза-Ефрона визначає благодійність (благотворительность) «как проявление сострадания к ближнему и нравственную обязанность имущего спешить на помощь неимущему...»[3]. Тлумачний словник В.Даля характеризує особу благодійника як «творящего, делающего добро другим»[4]. «Словник української мови» — як надання «приватними особами матеріяльної допомоги, підтримку бідним, сиротам та ін.»[5].

Більшість інших словників та енциклопедій, що дають визначення цього поняття, а іноді й короткі історичні нариси розвитку благодійности, здебільша розглядають останню окремо від відповідної історичної епохи та тогочасних суспільних відносин, підкреслюючи її моральне значення. Протягом XIX —початку XX ст. досить впливовою була теза про безпосередній зв'язок благодійности з християнством, яке розглядалося як ідейне джерело благодійности[6]. Проте сама практика благодійної допомоги (аналоги цьому явищу існували наприклад, у мусульманському суспільстві) та новітні досліди суспільних наук засвідчили, що моральні принципи благодійности не суперечать релігійним канонам жодної з трьох світових релігій. Поняття «благодійности» увійшло у суспільну свідомість як гуманістичний поклик людини йти на допомогу нужденним, незалежно від релігійної, національної, расової, соціальної приналежности чи політичних або світоглядних переконань. На нашу думку, конструктивним підходом до розв'язання вищеназваної проблеми може стати вивчення і аналіз благодійности не як окремого акту (вчинку) видатної особистости, групи приватних осіб, приватного товариства, держави, церкви, а як суспільного відношення у межах громадянського суспільства конкретної історичної епохи.

Перші достовірні відомості про безкоштовну допомогу держави та окремих осіб, яку можна назвати благодійною, припадають на епоху античности. На відміну від теократичних держав Стародавнього Сходу (Єгипту, Межиріччя), які охоплювали практично всі сфери соціяльно-економічного і політичного життя, у античних полісах зворотний зв'язок громадян з державою передбачав наявність розвинутих громадянських прав. Вони надавали широкі можливості для реальної участи у державному управлінні відносно значним соціяльним прошаркам населення. У свою чергу це вимагало від громадян полісу значної особистої свободи, без якої ефективне функціювання державного механізму полісу було неможливе, що і зумовило зацікавленість у підтримці заможними громадянами і державою найбідніших громадян. В античну епоху у грецьких полісах та Римській республіці формується розвинуте громадянське суспільство, у якому держава і багатії вважають своїм обов'язком підтримувати нужденних. Проте для того, щоб отримати частку з державних припасів та грошей, треба було належати до стану громадян полісу або Римської держави. Тільки на них розповсюджувалося піклування заможної аристократії та державної влади, всі інші категорії населення залишалися поза благодійницькою допомогою. Напередодні розподілів хліба або грошей у полісах часто проводилися переписи населення з метою обліку осіб, які належали до громадянського стану. Такий облік громадян в Афінах було проведено Періклом (бл. 490 — 429 рр. до н.е.), перед великим розподілом хліба. Наслідком «афінського перепису» стало обернення на рабів греків, що були внесені до громадянських списків, однак не мали дійсних громадянських прав. Приклад державної влади переймали і багатії грецьких полісів, які здійснювали безкоштовний розподіл хліба, вина та грошей для громадян полісу під час численних грецьких свят.

Римський сенат ще у V ст. до н.е. створив хлібне управління(annona), яке займалося щорічним підвозом хліба для його продажу біднякам за зниженими цінами. Перший префект управління (praefectus annonae) був призначений у 439 р. до н.е. Ця посада була настільки почесною, що протягом п'яти років залишалася за Помпеєм (бл. 106 — 48 рр. до н.е.). Імператор Август (27 р. до н.е. — 14 р. н.е.), досягнувши імперської влади, прийняв також і титул префекта управління, що свідчило про винятково важливе значення цієї посади у ієрархії влади Стародавнього Риму[7]. За часів імперії безкоштовні роздачі хліба та грошей набувають масового характеру і стають типовим засобом внутрішньої імперської політики. Не дивно, що у одній із найбільш поширених у античному світі мов — грецькій не було навіть слова, що відповідало за змістом сучасному поняттю «благодійности». Тільки грецьке ελεημσυ за своїм значенням наближалося до сучасного «милосердя», яке пізніше у церковній мові перетворилось в латинське caritabilis (благодійний)[8]. Та все ж, незважаючи на тісний зв'язок з державною політикою, утилітарними інтересами античних благодійників, тогочасне суспільство зробило величезний крок для допомоги своїм громадянам, порівняно з стародавніми деспотіями Сходу. Важливо і інше: те, що вже у язичницькому світі ідея допомоги ближньому, хоч і в обмеженому вигляді, отримала своє громадянство у системі тогочасних суспільних цінностей.

Розпад Римської імперії і розповсюдження християнства поклали початок «християнської ери»

благодійності, що домінувала протягом століть до епохи пізнього середньовіччя. Центр суспільного життя з античного міста переміщається у феодальний маєток середньовіччя. Соціяльні відносини набувають строго фіксованого зв'язку особистої залежности, який оформляється у систему сослівної ієрархії. Історичний простір, у якому в урізаному вигляді зберігається громадянське суспільство, залишається у поодиноких містах, де вряди-годи було міське самоврядування. Строгої сослівної ієрархії набуває і середньовічне місто, у якому благодійна допомога зосереджується у руках батьків міста та цехової верхівки, які здебільша використовують її у своїх меркантильних інтересах.

Найбільшими осередками благодійної допомоги стають церкви і монастирі, які були у середні віки притулками для потерпілих від природного лиха або чергової спустошливої війни. Жебрак, зустріч з яким у стародавні часи вважалася лихою прикметою, був оголошений Богоугодною фігурою. Благодійність стає нормою християнської моралі та втіленням чеснот справжнього християнина. Вона активно використовується і у церковній політиці.

Та все ж попри всі передумови і особливості розвитку християнської благодійности, її загальний внесок у надані реальної допомоги нужденним, впровадження ідеї милосердя у суспільну свідомість надзвичайно вагомий й досі гідно неоціненний. Догмати християнської релігії стали носіями принципово нової етики, нового розуміння природи людини, та її місця у світі. Майже двохтисячолітня історія християнства мала результатом внесення у скарбницю світової культури ідеалу всеохоплюючої любові як основи людського буття. Ідея християнського милосердя, звернена до душі та серця людини, увійшла до фундаментальних норм людської етики. Вона стала провідною ідеєю діяльности багатьох благодійників різних часів і народів.

Окрім християнської благодійности, допомога надавалася у формі «монаршої милостині» та подібних пожертв феодальних багатіїв, яка порівняно з античним суспільством набула відверто утилітарного характеру.

Стрімкий розвиток жебрацтва та бродяжництва у XIV — XVI ст., який викликав появу надзвичайно суворих законів проти жебрацтва, кінець кінцем примусив монархів та їхніх урядовців перекласти піклування за своїми бідними на місцеві приходи (общини)[9]. Поширення цих законів сповістило про початок нової історичної епохи.

Розклад міцної сослівної ієрархії, що охопив майже всі соціяльні верстви, збільшення маргінальних прошарків населення та поява нових «носіїв соціяльного прогресу» — купецтва, об'єднаного у торговельні компанії, та підприємців-мануфактурників, розширення географічних меж і значно більша цілісність Європи, — стали необхідними передумовами переходу від благодійности середньовіччя до благодійности нового часу, яка пліч-о-пліч ішла з першими кроками держав, щодо суспільного догляду своїх громадян. Протягом XVI ст. «закони про піклування» були прийняті у Англії, Франції, Німеччині. Знаменитий закон англійської королеви Єлизавети (1601) навіть надав право місцевим приходам збирати спеціяльний податок для бідних (poor-rate)[10]. Законодавчі акти європейських монархій, прийняті протягом середньовіччя, стали фактично першими законами про суспільне піклування. Вони відкрили широкі можливості для благодійної допомоги з боку приватних осіб. Благодійній діяльності сприяла і церква, яка активно впроваджувала у суспільну свідомість ідею «моральної спокути» гріхів. Тому нерідко благодійні пожертви нового часу надходили у формі «покаянних грошей» з піратських, лихварських та торговельних капіталів, а іноді поверталися боржникам у формі несправедливо узятих «usura» (лат. — процентів) [11]. Протягом XVI — XVIII ст. у Англії, Голандії та інших країнах з'являється ціла система утримань, внесків та заповітів на користь церкви, місцевих приходів та вищих навчальних закладів. На благодійні пожертви існували такі відомі університетські центри як Оксфорд і Кембрідж, будувались приватні шпиталі та робітні доми. Купці та підприємці-буржуа виявилися щедрими благодійниками, започаткувавши широку приватну благодійність нового часу.

З середини XVIII ст. у французькій літературі з'являється у вжитку слово «філантропія» (philantropie), яке у більшості словників тлумачиться як синонім благодійности[12]. Головною рисою філантропії, що стала уособленням європейської благодійности XIX ст. і значно потіснила християнську благодійність середньовіччя, стала її громадянська спрямованість. Для освіченого жителя європейської країни XIX ст., філантропія означала безкорисну допомогу одних громадян іншим і увійшла у його свідомість разом з традиційними атрибутами бур-

жуазного суспільства, внесених французькою революцією 1789 року.

Найбільшого поширення філантропічна діяльність набуває у другій половині XIX ст., особливо у Англії, Франції та Німеччині, де вона спиралася на значну підтримку державної влади. Для координації діяльности національних благодійних товариств і відповідних державних органів у ряді країн створюється спеціяльні центральні організації: «Charity Organisation Society» (1870) — у Англії, «Der Deutscher Verein fur Armenpflege und Wohlthatigkeit» (1880) — у Німеччині, «Office certral des oeuvres charitables» (1890) — у Франції[13]. Типовим прикладом благодійної діяльности у Англії стає будівництво на приватні кошти Народного палацу (People`s Palace), який призначався для технічної освіти талановитої робітничої молоді і став не тільки навчальним закладом, а й розважальним центром. Про значення, яке надавалося подібним заходам, свідчить факт особистої участи королеви Вікторії (1837 — 1901) у кампанії збору коштів та її особиста присутність під час відкриття палацу 14 травня 1887 року[14].

Важливою рисою філантропічної діяльности XIX ст. став перехід від звичайної подачі милостині і традиційної системи пожертв до створення спеціяльних колоній, фондів, закладів, які мали на меті не тільки звичайну матеріяльну підтримку маргінальних верств населення, а і включення їх до повноцінного громадянського життя, що вказувало на якісно новий ступінь розвитку громадянського суспільства.

Не залишилися осторонь розвитку громадянського суспільства та благодійности і східнослов'янські народи. Давні традиції благодійности або, як казали у старовину, «доброхотного деяния» були відомі вже у добу Київської Русі. Кожен жебрак, писав літописець, міг прийти на княжий двір і отримати там «всякую потребу питье и яствы». Та все ж, як і всюди у середньовічній Європі, благодійна допомога жебракам та потерпілим була зосереджена у церкві і особливо у монастирях. У добу Московського царства монастирі брали під свою опіку без усякого розбору десятки тисяч нужденних під іменем «монастирських людей», відкривали на свої кошти богодільні та притулки для хворих, калічених та сиріт. Голод, посуха, тривалі морози, повені, епідемії та спустошливі війни принесли на нашу землю впродовж семи століть біля 200 голодних років. Такий гігантський масштаб природного лиха та соціяльних катаклізмів потребував державної організації допомоги потерпілим. Питання про запровадження у Московській державі заходів, подібних до західноєвропейських, із залученням як державних, так і приватних коштів вперше було порушене на Стоглавому соборі (1551). Проте це не дало практичних результатів. Майже вся благодійність продовжувала здійснюватися під контролем церкви до кінця XVIII ст. У кінці XVII ст. питання організації суспільного догляду як у «европских странах» порушується знову. На початку XVIII ст. російським урядом поряд з безжальними переслідуваннями жебраків, розробляється великий план будівництва «гошпиталей» і притулків для сиріт. Однак, здійснити заплановані заходи так і не вдалося. Пізніше, указом від 7 листопада 1775 року, «об учреждениях для управлений губерний», у 40 губерніях Російської імперії були утворені «приказы общественного призрения». На них було покладено піклування про лікування, народні школи, сирітські притулки, робітні доми. Тим же указом передбачалося утримання бідняків за рахунок місцевих громад. У 1797 році засновується «Ведомство Учреждений Императрицы Марии», з широкою програмою благодійної діяльности, яка об'єднувала державні кошти та приватні внески. Проте, приватна благодійність сановних осіб, придворної камарильї та найзнатніших і найбагатших верств дворянства залишалася цілковито у межах суспільного догляду, що організувався на державні кошти і під державним контролем і не була поширена на широкі верстви населення.

На початку XIX ст. в Російській імперії з'явилося перше приватне благодійне товариство. У 1802 році приватними особами було засноване «Филантропическое Человеколюбивое Общество», яке у 1816 році було перетворене в «Императорское Человеколюбивое Общество».

Свою історію мають і українські традиції благодійности, що коренями виходять з доби Київської Русі та Гетьманщини. Серед українських благодійників, козацькі гетьмани і полковники, які будували на власні кошти церкви і жертвували величезні гроші монастирям, земські діячі і українське дворянство, які залишили після себе народні школи, де й досі навчаються їхні нащадки по багатьох селах України, підприємці і купецтво, які споруджували шпиталі для інвалідів та притулки для сиріт, українські інтелігенти (народні вчителі, лікарі та ін.), які з свого мізерного статку намагались допомогти

кожному нужденному... Історія української благодійности ще ненаписана і потребує спеціяльного дослідження. Незаперечно те, що українські традиції благодійности протягом сторіч формувалися майже виключно на громадських засадах та приватній ініціативі, на відміну від російських, які протягом тривалого часу перебували під державним впливом.

До 1861 року благодійні організації існували тільки у 8-ми містах. Для створення кожного нового благодійного товариства, потрібен був спеціяльний дозвіл російського імператора. У 1862 році право дозволяти приватні благодійні організації, у разі згоди відповідного відомства, було надано міністру внутрішніх справ. Через 7 років названому міністерству дозволено затверджувати статути благодійних організацій. Остаточно «устав для обществ пособия бедным» затверджується у 1897 році.

Приватній благодійності чинилися й інші перешкоди. Існував спеціяльний закон, який забороняв відкривати благодійні заклади, доки вони не були повністю забезпечені капіталом. Ось чому тільки досить багаті люди мали змогу впровадити в життя власний благодійний проект.

Зі створенням земських установ (1864) та установ міського управління (1870), до яких перейшли обов'язки «приказов» щодо суспільного догляду, простір для громадської ініціятиви значно розширився.

Ситуація докорінно змінилася у останній чверті XIX ст., і особливо в 90-ті роки, коли питання благодійности стали дискусійними у російській суспільній думці. Зміна соціяльної структури міста, зростання маргінальних верств, загострення соціяльних проблем та повна неспроможність уряду забезпечити хоча б мінімум суспільного догляду нужденним прошаркам населення стають головними факторам розвитку благодійної діяльности у Російській імперії. На думку популярних на той час російських публіцистів, ніякі зміни у суспільному житті не могли знищити різницю між людьми, а отже, і необхідність благодійної допомоги[15]. Проблеми «культури благодійности» обговорюються на сторінках десятків журналів і газет. Благодійність визнається справою перш за все приватної ініціятиви і діяльности[16]. У 1892 році В.О.Ключевський у благодійній лекції, читаній на користь потерпілих від неврожаю, зазначив, що благодійність приватних осіб «может руководствоваться лишь нравственным побуждением, чувством состарадания к страдающему. Лишь бы помочь ему остаться живым и здоровым...»[17].

Зрушення, що відбулися у суспільстві, змусили уряд змінити напрямок своєї політики щодо благодійности і перейти від обмеження приватної благодійности до спроб поставити її під власний контроль. Це викликало створення у 1892 році урядової комісії на чолі зі статс-секретарем К.К.Гротом для перегляду діючого законодавства з питань суспільного догляду і приватної благодійности. У кінці XIX ст. на державні кошти засновуються журнали «Вестник благотворительности» (Ведомства Учреждения Императрицы Марии, 1897 — 1902) і «Трудовая помощь» (Попечительства о трудовой помощи, 1897 — 1916)[18]. «... призрение слабых и неимущих членов общества никоим образом не может быть предоставлено государством на произвол случайности или настроения отдельных лиц», -зазначалося у редакційній статті нового видання[19]. Проте розмах, якого набуває приватна благодійність кінця XIX — початку XX ст., перевершує, за визнанням сучасників, усі сподівання.

У 1890 році московські купці брати Бахрушині пожертвували місту 400 тис. крб. на будівництво закладу для безнадійно хворих, в 1895-му — 600 тис. крб. для сирітського притулку. В 1898 році Викула Морозов офірував 400 тис. крб. на створення дитячої лікарні. Здавалося, підприємці та купці немов би змагаються між собою, хто більше пожертвує на благодійні цілі. За свідченням статистики, наприкінці XIX ст. існувало дев'ять груп московських благодійних організацій, кожна з яких володіла благодійним капіталом від 1 до 7 млн. крб. До того ж, щорічні пожертви складали від 1 до 4 млн. крб. Для порівняння цікаво відзначити, що річний міський бюджет Москви (кін. XIX ст.) нараховував від 7 до 11 млн. крб. До лютневої революції суми пожертв династії Бахрушиних склали — 3,4 млн. крб., Третякових — 3,1, Г.Г.Солодовникова — 10 млн. крб.[20]. Благодійна діяльність набуває найрізноманітніших форм: від будівництва закладів для сиріт, інвалідів та хворих до створення народних шкіл та приватних вищих закладів. В 1907 році видавець П.П.Сойкін подарував В.М.Бехтереву кошти на будівництво Психоневрологічного інституту. У 1911 році більше сотні професорів та викладачів у Московському університеті, що протестували проти порушення університетської автономії, покинули університет. Вони отримали фінансову підтримку у розмірі 2,5 млн. крб. від приватних осіб і незабаром організували

незалежний Московський науковий інститут. На кошти мільйонера М.В.Мешкова засновується Пермський університет[21]. Ряд цих прикладів можна продовжувати...

8 — 13 березня 1910 року у Петербурзі відбувся з'їзд діячів суспільного і приватного догляду, який відзначив існування у імперії 4762 благодійних товариств і 6278 благодійних закладів. При цьому тільки 25 % бюджету цієї системи надходило з державної скарбниці земств, міст і певних закладів, а 75 % — з коштів приватної благодійности[22]. Такий масштаб благодійної діяльности у Російській імперії пояснювався активним процесом становлення громадянського суспільства. Неможливість відкрито брати реальну участь у суспільно-політичному житті імперії, де всяка політична діяльність мала суворо окреслені межі, поряд зі складними проблемами соціяльно-економічного розвитку, сприяли відтоку поміркованої, економічно могутньої і освіченої частини суспільства у сферу громадянської діяльности. Напередодні революції 1917 року благодійність стала невід'ємним атрибутом громадянського суспільства у Росії, складовою частиною суспільної свідомости.

Після революції 1917 року благодійність була визнана соціяльним явищем класового (перш за все буржуазного) суспільства. «Какими бы соображениями религии, гуманности и морали ни объяснялась и ни обосновывалась бы благотворительность, в основе ее лежат определенные, хотя и не всегда осознанные классовые интересы...», —зазначалося у першому виданні Великої Радянської Енциклопедії[23]. У другому виданні вже не враховувалися ніякі міркування моралі або релігії, а благодійна допомога визначалась як «помощь, лицемерно оказываемая представителями господствующих классов експлуататорского общества некоторой части неимущего населения с целью обмана трудящихся и отвлечения их от классовой борьбы» [24]. У третьому виданні енциклопедії місця для визначення поняття «благодійности» не знайшлось зовсім. Громадянське суспільство СРСР було повністю поставлене під контроль держави. У системі радянського тоталітаризму благодійності не знайшлося місця ні у енциклопедії, ні у суспільному житті.

Тим часом благодійна діяльність у країнах Західної Європи і США вступила до нового етапу розвитку. В період з 1909 до 1932 сукупний розмір благодійних пожертв склав 2 % загального доходу всіх американців і сягнув суми у 27888 млн. доларів. В 1928 році виплати двадцяти благодійних об'єднань і восьмидесяти філантропічних фондів США склали суму 83743490 доларів. Суми пожертв, передані Рокфелером у благодійні фонди, оцінювалися від 550 до 700 млн. доларів. На гроші благодійника-міліонера були засновані інститут експериментальної медицини (близько 60 млн. доларів), Чикагський університет (45 млн. доларів)[25]. У 1934 році капітали десяти найбільших благодійних фондів становили:

Основною рисою американської філантропії 20 — 30-х років стала ідея про утилітарність (вигідність) благодійності для самого благодійника, і для суспільства, яка поступово набула популярности у суспільній свідомості американців, разом з прагматичною філософією Д.Дьюі (1859 — 1952). Благодійна діяльність користувалася значною підтримкою з боку уряду, який протегував благодійним організаціям і приватним особам у формі численних законодавчих актів, що передбачали значні податкові пільги для благодійних капіталів.

Прикладом європейської благодійности першої половини XX ст. може стати колоритна фігура Дж.Мейнарда Кейнса (1883 - 1946), економіста і математика, іменем якого науковці назвали цілий етап капіталістичної еволюції західних держав — »кейнсіанська революція» (30 — 50-ті рр. XX ст.). Заступник канцлера британського казначейства, член Ради директорів Англійських банків, голова Ради по підтримці музики та мистецтв, член опікунської ради національної галереї, редактор кембріджського «Економічного журналу», він організував знамениту балетну трупу Камарго (його дружина Лідія Лопокова була зіркою російського імператорського балету і збудував театр (не без зиску для себе) у Кембріджі.

Нью-Йоркська корпорація Карнегі	**— 157553073**
Рокфелерівський фонд	**— 153609942**
Рада загальної освіти (Рокфелер)	**— 45822414**
Фонд суспільного добробуту (Харкнес)	**— 43430252**
Фонд В.К.Келлога	**— 41592087**
Інститут Карнегі для розвитку освіти	**— 34611416**
Фонд Карнегі для розвитку освіти	**— 30821545**
Фонд Расела Сейджа	**— 15457575**
Фонд Була (Генрі Бул молодший)	**— 13120850**
Фонд Карнегі на справу міжнародного миру	**— 11127415.**

Окрім того, Кейнс був відомим діячем «Блумсберської групи», що стояла на чолі авангардної англійської еліти, яка мала визначний вплив на художні і літературні смаки Англії. Він же встиг набути грою на біржі особистого статку у 2 млн. доларів. Кейнсові вдалося донести до суспільної свідомости тезу про «утилітарну цінність» (практичну цінність) благодійности як для благодійника, так і всього суспільства, яке шляхом благодійної допомоги одержує реабілітованих повноцінних громадян. Ідея «практичної цінности» сприяла залученню до благодійницької діяльности капіталів відомих промислових і фінансових династій. Благодійність входить до числа найважливіших рис іміджу більшости компаній і фірм.

Протягом другої половини XXст. благодійність стала неодмінним атрибутом громадянського суспільства ряду країн світу, яке зробило значний крок у розвитку форм, масштабу і характеру благодійної діяльности.

Головні риси сучасної благодійности можна сформулювати у кількох пунктах: 1) інтернаціоналізація благодійности, яка стала міжнародним явищем; 2) професіоналізація благодійности, зумовлена розвитком форм благодійницьких закладів, фондів, їх участи у виробництві і наданні послуг (наприклад, безкоштовна передача досвіду), що потребує значної кількости професійних управлінців, які могли б підтримувати їхнє інтенсивне функціювання; 3) «утилітарна цінність» благодійности для благодійника і всього суспільства. Значно змінилися і суспільні функції благодійности, які вийшли за межі простої допомоги ближньому. В сучасному суспільстві благодійність виконує кілька надзвичайно важливих функцій: 1) залучення маргінальних верств населення до соціяльного проґресу суспільства; 2) взаємодії держави і громадянського суспільства у вирішенні соціяльних проблем.

Виходячи з цього коротенького і досить поверхового огляду історії благодійности, на нашу думку, можна запропонувати визначення благодійности як соціяльного відношення між громадянами, громадськими організаціями, церквою і державою, конкретно-історичний зміст якого залежить від історичної епохи, типу держави і ступеня розвитку громадянського суспільства. Це визначення не відкидає розуміння благодійности як морально-етичного, гуманістичного ідеалу людини допомагати ближньому, а дозволяє підійти до благодійности як предметної області наукового дослідження. Історичний розвиток громадянського суспільства впродовж різних історичних епох свідчить, що тільки у середовищі вільних громадян можлива цілеспрямована і ефективна благодійність, вільна від державної сваволі, благодійність, яка знаходиться на міцному правовому ґрунті.

Картина розвитку сучасної благодійности у державах СНД не навіює оптимізму. Підпорядкованість протягом десятиліть громадянського суспільства (вірніше, його подоби) тоталітарній державі привела до того, що сучасні благодійні організації потрапили майже у «повний вакуум».

Більшість благодійних товариств у Росії за умов зростаючої інфляції, нестабільности економіки у своїй діяльності орієнтуються на «випрошування» залогів у фірм, які процвітають, щоб хоч якось задовольнити потреби у фінансах, розрахованих на допомогу бідним. Ще й досі не вироблено державної стратегії милосердя. Державне фінансування благодійних проектів становить всього не більше — 1,5 %, пожертви від приватних осіб та різних організацій — 1 %, решта — доходи від комерційної діяльности, що в основному не пов'язані з профільними цілями організацій та ін.

Порівняно з Росією, ситуація у Сполучених Штатах дещо інша: державне фінансування — 35 %, доходи від комерційної діяльности та деякі виплати за надані послуги — 45 %, пожертви різних фірм — 5 %, пожертви приватних осіб —близько 15 %.

З 1991 року у Росії існує благодійний фонд «Сопричастность». Його президент — Андрій Вербицький, лікар-невропатолог, широковідомий серед діячів філантропічних організацій. Історія діяльности фонду становить інтерес для наукового дослідження та містить повчальні уроки для українських благодійницьких організацій. Фонд почав свою роботу у 1987 році, коли було вирішено створити товариство «Милосердя». Завдання організації були окреслені невиразно. Діячі фонду виходили зі становища вітчизняних служб охорони здоров'я та соціяльної допомоги, які не могли надати людям елементарно необхідної допомоги. Проте вже перші кроки діяльности фонду призвели до тяжкого фінансового стану, що стало наслідком розпорошення напрямків діяльности і залучення значної кількости некваліфікованих працівників. Протягом кількох років проходив процес відтоку «любителів».

Правління фонду виробило нову

стратегію його діяльности. Кошти, надані спонсорами, видаються на конкретні цільові програми благодійницьких організацій. Фінансові внески перераховуються на депозит, прибутки від якого використовуються на конкретно визначені цілі. Зараз більшість благодійницьких організацій Росії переживає перехід від «любительського» до «професійного» етапу діяльности.

Благодійна діяльність в Україні оповита туманом. У ситуації, коли до нужденних прошарків населення кожен день додаються нові, потрібна координація зусиль усіх, хто хоче і може допомогти: приватних осіб, громадських організацій, фірм і компаній, церкви і держави. Потрібен закон про благодійну діяльність з визначенням поняття «благодійности», правовим забезпеченням діяльности, визначенням форм державної підтримки благодійницьких організацій, і нарешті — визначення місця благодійної діяльности у системі соціяльної політики держави.

Завершуючи ці невеличкі нотатки, автори хотіли б зазначити, що в жодному разі не претендують на вичерпне висвітлення цієї складної суспільної і наукової проблеми. Мета цієї статті привернути увагу науковців, громадськости і державних мужів до актуальної і болючої проблеми сьогодення та запропонувати можливі підходи для її вивчення і розв'язання.

Бібліографія і примітки

1. **Короткий політологічний словник.** — К., 1991. — С.25; Политология в терминах и понятиях //Социально-политические науки. — 1991. — N 10. — С.108

2. Гаджиев К.С. **Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования** // Вопросы философии. —1991. — N 7. — С. 19-22; Одинцова А.В. Гражданское общество: прошлое, настоящее, будущее //Социально-политические науки. — 1991. — N 12. - С.43-44.

3. **Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Эфрона**. В 41 т., В 82 кн. — СПб., 1891. — Т.4. — Кн.7. — С.55.

4. Даль В. **Толковый словарь живого Великорусского языка**. В 4т. — СПб — М, 1903. — Т.1. — С.231.

5. **Словник української мови.** — К., 1970. — Т.1. — С.192; у видані: «Словник української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Б.Грінченко» (Т.I-IV.,К., 1907-1909) визначення «благодійності» відсутнє; інші енциклопедії і словники дають приблизно однакові за змістом визначення; «... понимаемая в широком смысле, обнимает собой систему основанных на чувстве дружелюбия действий, имеющих целью оказание помощи слабым членам общества, лишенным, по той или иной причине, возможности обеспечить себе минимум средств существования.» (Большая Энциклопедия. В XXII т. — СПб., Б.Г. — Т.III. — С.294); «Оказание частными лицами или общественными Организациями материальной помощи нуждающимся» (Словарь современного русского языка. В 20т. — М., 1991. — Т.1. — С.616).

6. Сперанский В.М. **Нечто о древней и современной нам благотворительности**. — М.,1879. — С.3-11.

7. Лафарг П. Благотворительность. — Одесса, 1905. — С.19-21.

8. Лафарг П.**Назван.праця**. — С.6.

9. **Приход — дрібна територіальна одиниця у Англії XVI-XVII ст., відмінна від церковного приходу.**

10. Герье В.И. **Призрение общественное //Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и Н.А.Ефрона.** — В 41 т., в 82 кн. —СПб., 1898. — Т.25. — Кн.49. — С.165.

11. Вебер М. **Избранные произведения.** — М.1990. — С.92.

12. **Энциклопедический словарь русского библиографического института Гранат.** — В 58 т. — М.,Б.Г. — т.43. — Стб. 474; Словарь по этике. — М., 1983. — С.373-374.

13. Боровой А. **Благотворительность //Энциклопедический словарь Т-ва бр.А. и Н.Гранат. и К°**. — В 58 т. — М.Б.Г. —Т.6. — Стб. 7-10.

14. Янжул И. **Практическая филантропия в Англии // Вестник Европы** — 1890. — Кн.2. — С. 620-674, Кн.3 — С.55-85.

15. Исаев А. **К вопросу о хозяйственном значении благотворительности //Юридический Вестник.** — 1890. — N 12. — С.470.

16. Георгиевский П. **Организация частной благотворительности //Вестник благотворительности.** — 1897. — N 5. — С.42.

17. Ключевский В.О. **Добрые люди Древней Руси**. — Сергиев Посад, 1892. — С.2.

18. Див. Беляева Л.Н. Зиновьева М.К. Никифоров М.М. **Библиография периодических изданий России 1901-1916**. — В 3т. — Л., 1958, 1960. — Т.1. — С.166; Т.3. — С.408; Лисовский Н. Библиография русской периодической печати 1703-1900 гг. (Материалы для истории русской журналистики). Пг.,1915. — С.642, 667.

19. Шумигорский Е. **От редакции //Вестник благотворительности.** — 1897. N 1 — С.2.

20. Ульянова Г.Н., Шацилло М.К. **Вступ.статья** // Бурышкин.П.А. **Москва купеческая.** — М., 1991. — с.23, 30-35.

21. Федоров С. **И в частности — о высшей школе** // Знание-сила. — 1991. — N 2. — С.50-51.

22. Див.: **Труды первого съезда русских деятелей по общественному призрению 8-13 марта 1910 г. Ч.II.** — Спб., 1910 — 631 с.

23. Солнцев Е. **Благотворительность //Большая Советская Энциклопедия. В 65т.** — М.,1927. — Т.6. — Стб.466.

24. **Большая Советская Энциклопедия.** — В 51т. — М.,Б.Г. — Т.5 — С.278-279.

25. Ландберг Ф. **60 семейств Америки.** — М., 1948. — С.382, 386-387, 390; автор книги скептично-негативно ставиться до благодійної діяльності мільйонерів Америки та різних благодійних фондів, вважаючи, що їх засновники переслідують перш за все власні прагматичні цілі.